

De musealisering van ‘de oudste oer-Nederlander’

Betekenisgeving aan de prehistorie volgens de tentoonstelling *Doggerland*.

Julia van der Kuijlen

1063684

15 januari 2022

Begeleider: dr. Remco Ensel

Woordenaantal: 9223 (exclusief bronnen)

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Status Quaestionis	6
3. Bronnen en methodes	9
3.1 Bronnen	9
3.1.1 Objecten	9
3.1.2 Tekstbordjes	9
3.1.3 Vitrines	9
3.1.4 Tekstpanelen	10
3.1.5 Publieksboek Doggerland	10
3.2 Methodes	10
3.2.1 Waarde van objecten	10
3.2.2 Betekenis van de tekstbordjes en -panelen	11
4. Tentoonstelling <i>Doggerland</i>	13
4.1 De tentoonstelling	13
4.2 Lessen uit Doggerland	15
5. Objectbiografie: vuistbijlen en spitsen	18
5.1 Vuistbijlen: biografie en betekenis	18
5.1.1 Biografie	19
5.1.2 Betekenis	20
5.2 Spitsen: biografie en betekenis	21
5.2.1 Biografie	22
5.2.2 Betekenis	23
6. Eerste Nederlandse Neanderthaler?	24
6.1 Botfragment: biografie en betekenis	24
6.1.1 Biografie	24
6.1.2 Betekenis	26
7. Conclusies	28
8. Bronnen	30

1. Inleiding

*Stap in een tijdmachine, reis 50 duizend jaar het verleden in, wandel over Doggerland, het verdronken prehistorische land voor onze kust, en je zou 'm kunnen tegenkomen: Krijn, de oudste oer-Nederlander ooit gevonden.*¹

In het voorjaar van 2021 opende het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (RMO) een nieuwe tentoonstelling: *Doggerland*, over het prehistorische land tussen Nederland, Engeland en Scandinavië dat ongeveer 6000 jaar geleden door een stijgende zeespiegel is verdwenen onder het water. In de tentoonstelling maakte de bezoeker kennis met 'Krijn, de eerste Nederlandse Neanderthaler', aldus een begeleidend tekstbordje in de tentoonstelling. Het was de eerste tentoonstelling ooit over Doggerland.² Het RMO heeft vanaf de jaren tachtig twee tentoonstellingen over de prehistorie gehad: *Nederland onderste boven* (1988) en *Oermensen in Nederland* (1991), maar dit was de eerste tentoonstelling ooit over Doggerland.³ De aanleiding voor het inrichten van *Nederland onderste boven* was het 40-jarig bestaan van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.⁴ Deze tentoonstelling was gewijd aan landschapstypen, grondsporen en opgravingen. In 1991 werd *Oermensen in Nederland* geopend naar aanleiding van geologisch en archeologisch onderzoek naar 'een serie kleine kampplaatsjes van de eerste Nederlanders'.⁵ Net als *Doggerland* was de aanleiding voor *Oermensen in Nederland* nieuw onderzoek naar menselijke sporen. In publicaties over het nieuwe onderzoek wordt dan ook gesproken over de 'oudste oer-Nederlander', de 'eerste Nederlandse Neanderthaler' en 'eerste Nederlanders'.⁶

De tentoonstelling *Doggerland* is gerealiseerd in een tijd waarin archeologie een meer zichtbare plek in de samenleving heeft gekregen in vergelijking met de twee eerstgenoemde tentoonstellingen uit de jaren tachtig.⁷ De samenleving is archeologie interessanter en belangrijker gaan vinden. Een voorbeeld is het Verdrag van Malta uit 1995 waarin werd vastgelegd dat overheden zorgvuldig moesten omgaan met 'bodemschatten'.⁸ Concreet betekende dit dat er meer geld vrijkwam voor archeologisch onderzoek. Nieuwe vondsten en nieuw onderzoek leidden tot meer publiciteit over de gedane vondsten. Het openingscitaat uit *de Volkskrant* is een sprekend voorbeeld hiervan. De toegenomen publiciteit en interesse vanuit overheid en samenleving hebben het draagvlak gecreëerd voor een tentoonstelling als *Doggerland*.

¹ Tonie Mudde, 'Krijn, de oudste oer-Nederlander', *De Volkskrant* (24 december 2021).

² Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd 3 november 2021).

³ Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd 3 november 2021).

⁴ Rijksmuseum van Oudheden Leiden, Museumarchief, Tentoonstellingen (31) Nederland onderste boven, inv.nr. 9.4/18 A, De stand van zaken op 1 juli 1986.

⁵ Rijksmuseum van Oudheden Leiden, Museumarchief, Tentoonstellingen (31) Oermensen in Nederland, inv.nr. 9.4/27 A, Concept draaiboek tentoonstelling 12 februari 1990.

⁶ Tonie Mudde, 'Krijn, de oudste oer-Nederlander', *De Volkskrant* (24 december 2021); Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland 2021, Onze eerste Neanderthaler; Rijksmuseum van Oudheden Leiden, Museumarchief, Tentoonstellingen (31) Oermensen in Nederland, inv.nr. 9.4/27 A, Concept draaiboek tentoonstelling 12 februari 1990.

⁷ L. Verhart, *De reconstructie van Trijntje. Oog in oog met de oudste vrouw van Nederland* (Utrecht 2002) 45.

⁸ Verhart, *De reconstructie van Trijntje*, 45.

Het is geen toeval dat deze tentoonstellingen over de prehistorie in het RMO werden gerealiseerd. Het RMO werd in 1818 als ‘archeologisch cabinet’ opgericht.⁹ In de 19^e eeuw bestond de collectie uit godenbeelden van Java, aardewerk van de Antillen en kopieën van Romeinse monumenten.¹⁰ Daar werden vervolgens opgravingen uit eigen land aan toegevoegd. De aandacht voor oudheden en archeologie is nog steeds zichtbaar in de permanente tentoonstelling *Archeologie van Nederland* alsook in tijdelijke tentoonstellingen als *Doggerland*.

De manier van tentoonstellen in musea is echter sinds de 19^e eeuw sterk veranderd. Toentertijd zag een gemiddeld museum eruit als ‘een rariteitenkabinet van een geleerde achttiende-eeuwse verzamelaar’.¹¹ Vanaf de jaren vijftig van de 20^e eeuw is de samenleving andere eisen gaan stellen aan musea. De traditionele rol van musea als verzamelplek voor voorwerpen uit het (koloniale) koninkrijk veranderde na de Tweede Wereldoorlog. Er werd gezocht naar alternatieven voor het traditionele museummodel. Er ontstonden concepten voor nieuwe museumtypen die meebewogen met behoeften uit de samenleving.¹² Inmiddels is het museum uitgegroeid tot een plaats voor massaconsumptie, compleet met audiotours, speurtochten, prijsvragen, museumwinkels en cafés.

Deze toevoegingen zijn een gevolg van wat in de academische wereld sinds de jaren zeventig de nieuwe museologie is gaan heten.¹³ Een uitgangspunt van de nieuwe museologie was dat erfgoed, een object met historisch belang, niet mag worden vervreemd. Het moet worden bewaard waar het is gevonden.¹⁴ Zodra een object wordt gemusealiseerd is er dus sprake van vervreemding. Een tentoonstelling vertelt namelijk het verhaal van de verzameling, niet dat van objecten vóór hun musealisering.¹⁵ Museumonderzoekster Janet Marstine verbindt dit uitgangspunt in *New Museum Theory and Practice* (2006) aan dekolonisatie en stelt dat cultureel erfgoed in het bezit moet zijn van degenen waarvoor het erfgoed is.¹⁶

Museumonderzoekster Barbara Kirschenblatt-Gimblett noemt het musealiseren van objecten in *Destination culture* (1998) een paradoxale bezigheid. In een tentoonstelling verwacht men namelijk authentieke objecten te zien die een bepaalde periode, plaats of volk representeren. Volgens Kirschenblatt-Gimblett is de paradox erin gelegen dat deze objecten niet authentiek of representatief kunnen zijn omdat ze van hun oorspronkelijke plek zijn weggehaald en in een nieuwe ‘context’ worden geplaatst.¹⁷ Deze context wordt gecreëerd door verschillende objecten volgens een bepaalde categorie, bijvoorbeeld uiterlijke kenmerken, bij elkaar te plaatsen in een nieuwe ruimte en daar tekstbordjes aan toe te voegen. Deze vorm van tentoonstellen noemt Kirschenblatt-Gimblett *in-context* en is erop gericht om de interpretatie van de bezoekers in een bepaalde richting te sturen.¹⁸ De paradox die Kirschenblatt-Gimblett beschrijft, een object kan niet authentiek of representatief zijn omdat

⁹ A. Willemsen, ‘Al 200 jaar van nu’, *RMO-magazine* 19:45 (2018) 4-11.

¹⁰ Willemsen, ‘Al 200 jaar van nu’, 6.

¹¹ A. van der Woud, *De nieuwe mens. De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015) 81.

¹² P. van Mensch, ‘Nieuwe museologie’ in: R. van der Laarse (red.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 187.

¹³ Idem, 180.

¹⁴ Idem, 187.

¹⁵ R. van der Laarse, (red.) ‘Erfgoed en de constructie van vroeger’ in: *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 6.

¹⁶ J. Marstine, ‘Introduction’, in: J. Marstine (red.) *New Museum Theory and Practice. An introduction* (London 2006), 5.

¹⁷ B. Kirschenblatt-Gimblett, *Destination culture. Tourism, museums and heritage* (Berkeley, 1998) Introduction.

¹⁸ Kirschenblatt-Gimblett, *Destination Culture*, 21.

het van de oorspronkelijke plaats is gelicht, sluit aan bij het uitgangspunt van de nieuwe museologie dat objecten met historisch belang moeten worden bewaard waar ze zijn gevonden.

Wat blijft er dan nog over van het ‘authentieke object’ dat representatief moet zijn voor een bepaalde periode of plaats nadat het in een museum is geplaatst? Duidelijk is in ieder geval dat representatie een actief proces is waarbij taal wordt gebruikt om culturele betekenis te creëren.¹⁹ Het museum bepaalt welke objecten relevant zijn voor een tentoonstelling en deze relevantie wordt uitgedrukt via de tekstbordjes. Het tekstbordje zorgt ervoor dat de bezoeker de objecten interpreteert en waardeert. De authenticiteitsclaim van een object en de aanduiding als erfgoed is zo onderdeel van het tekstuele frame dat door het museum wordt gecreëerd.

In de tentoonstelling die in dit werkstuk centraal staat worden de objecten als representatief voor Doggerland voorgesteld door het tekstuele frame dat er omheen wordt gecreëerd. Bijvoorbeeld door in verband met de prehistorie te spreken over de ‘Nederlandse Neanderthaler’. Hierdoor wordt de suggestie gewekt dat er in de prehistorie al sprake was van Nederland als nationale eenheid met bijbehorende Nederlanders. Het object wordt dan een overblijfsel uit een gedeeld verleden waarmee het de status van erfgoed verwerft.²⁰ Zodra er menselijke resten uit de prehistorie worden gevonden, spreekt men al snel over een ‘oudste Nederlander’. Dit is het geval bij twee botfragmenten die in *Doggerland* worden gepresenteerd, maar ook bij vondsten die los staan van deze tentoonstelling, zoals eerder met ‘Trijntje’ gebeurde.²¹ Voorafgaande aan de tentoonstelling was het bestaan van Doggerland niet bij veel mensen bekend. De presentatie van ‘de eerste Nederlandse Neanderthaler’ klinkt bovendien spannend en veelbelovend.²² In *Doggerland* werd niet alleen de ‘eerste Nederlandse Neanderthaler’ gepresenteerd, deze heeft zelfs ook een naam gekregen: ‘Krijn’. Hierdoor ontstaat bij bezoekers een mentale voorstelling: bezoekers en ‘Krijn’ behoren tot dezelfde verbeelde gemeenschap.²³

Het uitvoeren van onderzoek en het inrichten van de tentoonstelling waren niet door alleen door het RMO gedaan. In verschillende bronnen wordt vermeld dat de tentoonstelling deel uitmaakte van een breed onderzoeksproject over Doggerland.²⁴ Het onderzoeksproject en de tentoonstelling waren tot stand gekomen door een combinatie van wetenschappelijk onderzoek naar aanleiding van nieuwe vondsten en de steun van verschillende fondsen.²⁵ Naast de sponsoring van de tentoonstelling werd het RMO als geheel gesteund door de Vriendenloterij.²⁶ Dit betekent dat er verschillende belanghebbenden met verschillende

¹⁹ S. Hall, ‘The work of Representation’, in: S. Hall, J. Evans & S. Nixon (reds.) *Representation* (tweede druk; Milton Keynes 2013).

²⁰ L. Amkreutz & S. Van der Vaart-Verschoof (reds.), *Doggerland. Verdwenen wereld in de Noordzee* (Rijksmuseum van Oudheden Leiden 2021) Ten geleide.

²¹ L. Verhart, *De reconstructie van Trijntje. Oog in oog met de oudste vrouw van Nederland* (Utrecht 2002).

²² Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (reds.), *Doggerland*, Inleiding.

²³ Over ‘verbeelde gemeenschappen’: W. Frijhoff, *De mist van de geschiedenis* (Nijmegen, 2011) 74; B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen 2006) 6-7.

²⁴ Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd 17 december 2021) en L. Amkreutz & S. Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland. Verdwenen wereld in de Noordzee* (Rijksmuseum van Oudheden Leiden 2021).

²⁵ Voor een overzicht van de fondsen: Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief, *Doggerland*, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd op 3 januari 2022).

²⁶ Rijksmuseum van Oudheden Vriendenloterij, <https://www.rmo.nl/steun-ons/vriendenloterij/> (geraadpleegd op 19 december 2021).

motieven betrokken waren en dat het museum hier wellicht rekening mee moest houden bij de opzet van de tentoonstelling.

In dit werkstuk wordt *Doggerland* geanalyseerd om te achterhalen hoe de tentoonstelling *werkt*. Met ‘werkt’ wordt hier bedoeld dat er een actief proces van representatie aan de tentoonstelling ten grondslag ligt en dan vooral met betrekking tot hoe het RMO de objecten samenvoegt en in een tekstueel frame plaatst om Doggerland te representeren. In dit werkstuk wordt de tentoonstelling geanalyseerd op twee onderdelen: tekstbordjes en objecten. Deze onderdelen zijn gekozen omdat ze samen het proces van representatie in *Doggerland* kunnen blootleggen. Dit biedt inzicht in de manier waarop het RMO betekenis hecht aan de gevonden objecten en ze een status als erfgoed verleent.

De nieuwe museologie is een stroming waarvan de uitgangspunten recentelijk zijn gedeeld en het is aannemelijk dat de invloed daarvan musea heeft bereikt. De objecten die het RMO heeft tentoongesteld zijn op verschillende plaatsen in Nederland gevonden en daardoor vervreemd van hun oorspronkelijke plaats. Dit contrasteert met de uitgangspunten van de nieuwe museologie. Daarom is het interessant om te onderzoeken in welke mate het gedachtegoed van de nieuwe museologie ook van invloed is op de tentoonstelling *Doggerland*. In dit onderzoek wordt geanalyseerd hoe de tentoonstelling *werkt* om te achterhalen in welke mate de inzichten van de nieuwe museologie in de tentoonstelling te herkennen zijn. De hoofdvraag die wordt gesteld, luidt: hoe intervenueert de tentoonstelling *Doggerland* van het Rijksmuseum van Oudheden in de nieuwe museologie?

Om de hoofdvraag te beantwoorden worden de tekstuele elementen en objecten van *Doggerland* geanalyseerd. Voordat de analyse aan bod komt, volgt eerst de status quaestionis en de bron- en methodebeschrijving. De toegevoegde waarde van dit werkstuk is dat het onderwerp de prehistorie is. De prehistorie wordt vrijwel nooit gebruikt in studies over musea of tentoonstellingen en als het al gebeurt, is het vaak in relatie met het koloniale verleden.²⁷ Hetzelfde kan gezegd worden over de plaats van de prehistorie in de studie van het nationalisme in Nederland.²⁸

²⁷ Bijvoorbeeld: T. Bennett, *Pasts beyond memory. Evolution, museums, colonialism* (Milton Park 2005); Marstine, ‘Introduction’, 5.

²⁸ Een voorbeeld waarin dit wel is onderzocht: M. Eickhoff, *Oorsprong van het ‘eigene’*. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaalsocialisme (Dissertatie, Amsterdam 2003).

2. Status Quaestionis

Dit werkstuk kan in twee academische wendingen worden geplaatst die zich tussen de jaren zeventig tot negentig hebben voltrokken. De eerste wending is de nieuwe museologie. Deze wending is vanaf de jaren zeventig gestimuleerd door een reeks internationale congressen van de International Council of Museums (ICOM). Tijdens deze congressen werd over de toekomst van het museum gediscussieerd.²⁹ Het concept van het traditionele museum, als verzamelplek voor (koloniale) voorwerpen die de glorie van het koninkrijk bezielden, was na de Tweede Wereldoorlog niet meer houdbaar.

Er ontstonden ideeën voor nieuwe museumconcepten die de behoeften van de samenleving weerspiegelden, meekonden in een snel veranderende wereld en aan zelfreflectie deden.³⁰ Nieuwe museologie was zowel een beweging van buitenaf als van binnenuit. Dit kwam voort uit de behoefte om relevant te blijven om zo het bestaansrecht niet te verliezen.³¹ De veranderingen zijn in 1989 als eerst door Peter Vergo in een publicatie verwerkt.³² Later zijn de nieuwe visies op (nieuwe) museologie door museumonderzoekster Gail Anderson geïnventariseerd in *Reinventing the museum* (2004). In deze publicatie heeft Anderson een dertigtal artikelen gebundeld om te laten zien dat er sprake is van een paradigmaverschuiving. De paradigmaverschuiving waar Anderson op doelt is de transformatie van het traditionele en elitaire museum naar het moderne museum dat gericht is op de samenleving.³³ Om deze verschuiving inzichtelijk te maken, heeft ze ook artikelen gebruikt van vóór de jaren negentig.

De paradigmaverschuiving die door Anderson is beschreven gaat over de praktische inrichting van het nieuwe museologische museum zelf. Ze doet suggesties over hoe het museum er in het geheel uit moet komen te zien: inclusief het management en de rol voor het publiek. Voor historici heeft de nieuwe museologie betrekking op de inhoud van het museum. In dit geval betekent nieuwe museologie dat erfgoed, een object met historisch belang, niet mag worden vervreemd. Het moet worden bewaard waar het is gevonden. Het museum fungeert dan niet als voorwerpenarchief, maar als documentatiecentrum.³⁴

De andere wending die relevant is voor dit onderzoek, is de taalkundige en materiële wending in de jaren negentig. Dit had te maken met de veranderende opvatting van filosofen, taalkundigen en cultuurwetenschappers over de relatie tussen taal en werkelijkheid. Het uitgangspunt was dat mensen ondergeschikt zijn aan systemen van betekenisgeving, waarvan taal er één is.³⁵ Daardoor kon taal niet meer worden gezien als transparant venster naar de werkelijkheid.³⁶

De inzichten van literatuurwetenschappers Roland Barthes en Michel Foucault zijn invloedrijk geweest voor het werk van wetenschappers vanaf de jaren zeventig.³⁷ Hier zijn

²⁹ Van Mensch, 'Nieuwe museologie' 179; S. E. Weil, *Rethinking the Museum and other Mediations* (Washington 1990).

³⁰ Marstine, 'Introduction', 5.

³¹ Van Mensch, 'Nieuwe museologie', 179 ; G. Anderson (red.) *Reinventing the museum*, 9 ; Barrett, *Museums and the public sphere* (West Sussex 2011) 171.

³² Van Mensch, 'Nieuwe museologie' 177; Barrett, *Museums and the public sphere* (West Sussex 2011) 3, 47; Marstine, 'Introduction', 6.

³³ Anderson (red.) *Reinventing the museum*, 3.

³⁴ Van Mensch, 'Nieuwe museologie', 187.

³⁵ M. Beyen, *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven*. (Leuven 2019) 17.

³⁶ Beyen, *De taal van de geschiedenis*, 18.

³⁷ Bijvoorbeeld: W. Frijhoff & L. Cruz, *Myth in History. History in Myth*. (Leiden 2009); T. Bennett, *Pasts beyond memory. Evolution, museums, colonialism* (Milton Park 2005); Barrett, *Museums and the public sphere* (West Sussex 2011).

bijvoorbeeld studies uit voortgekomen die uitwijzen dat tentoonstellingen niet enkel een historische wetenschappelijke aangelegenheid zijn maar ook sociologische en antropologische. In een serie essays onderzoekt Barthes het systeem van culturele betekenisgeving door de semiotiek van beelden uit de populaire cultuur te belichten. Hij ‘leest’ bijvoorbeeld reclames door de beelden te ontrafelen en uit te drukken als een taal waar vervolgens culturele betekenis aan wordt gehecht.³⁸ Deze inzichten van Barthes zijn door antropoloog Henrietta Lidchi in *Representation* (2013) gebruikt om tentoonstellingen te ‘lezen’.³⁹ Lidchi’s analyse sluit aan bij Barthes’ systeem omdat tentoonstellingen ook een systeem van betekenisgeving kennen en als een taal uit te drukken zijn. Ze laat zien dat het systeem van betekenisgeving ook een systeem van representatie is, dat aan de tentoonstelling ten grondslag ligt. Het gaat dan over de keuzes die worden gemaakt om culturele betekenis te creëren: welke objecten worden tentoongesteld en hoe verhouden deze zich tot elkaar en het onderwerp van de tentoonstelling.⁴⁰

Het werk van Foucault gaat over systemen van kennis en macht. Een museum straalt kennis uit. Bezoekers gaan er vanuit dat dat wat in een museum tentoongesteld wordt, door wetenschap tot stand is gekomen en op waarheid berust. Dit sluit aan bij de opvatting van museumonderzoekster Janet Marstine over het traditionele museum: het fungeert als een venster naar een ‘authentiek’ verleden waarin objecten worden *geframed* om de waarneming te beïnvloeden.⁴¹ In het traditionele museummodel kwamen bezoekers met een bepaalde voorkennis naar het museum waar hun kennis verder werd uitgebreid.⁴² Hoogleraar museumstudies Jennifer Barrett heeft de inzichten van Foucault gebruikt om de relatie tussen musea en de publieke sfeer te beschrijven in *Museums and the Public Sphere* (2011). Barrett schrijft over het ‘democratiseren’ van het museum zodat het kan fungeren als een centrum voor het publieke debat.⁴³ Democratisering van het museum is tevens een uitgangspunt van de nieuwe museologie.⁴⁴

In de nasleep van de taalkundige wending zijn wetenschappers zich binnen dezelfde kaders op andere uiteinden gaan richten. Er kwam aandacht voor de materialiteit en *agency* van objecten.⁴⁵ In deze nieuwe studies stonden objecten centraal. Ze werden beschouwd als actieve actoren die interacteren met mensen en daardoor betekenis genereren.⁴⁶ Binnen deze materiële wending is de publicatie *Destination Culture* (1998) van Barbara Kirshenblatt-Gimblett belangrijk geweest. Zij onderzoekt aan de hand van tentoonstellingen en festivals de *agency of display*: hoe objecten betekenis uitdragen wanneer ze in een bepaalde context worden gepresenteerd.⁴⁷ Deze context wordt gecreëerd door verschillende objecten volgens een bepaalde categorie, bijvoorbeeld uiterlijke kenmerken, bij elkaar te plaatsen in een nieuwe

³⁸ Hall, ‘The work of Representation’, 21.

³⁹ H. Lidchi, ‘The poetics and the politics of exhibiting other cultures’ in: S. Hall (red.) *Representation* (tweede druk; Milton Keynes 2013) 134 – 157.

⁴⁰ Hall, J. Evans & S. Nixon (reds.) *Representation*, Introduction.

⁴¹ Marstine, ‘Introduction’.

⁴² Barrett, *Museums and the public sphere*, 5.

⁴³ Barrett, *Museums and the public sphere*. 5.

⁴⁴ Van Mensch, ‘Nieuwe museologie’; J. Barrett, *Museums and the public sphere*, 100.

⁴⁵ Beyen, *De taal van de geschiedenis*, 22.

⁴⁶ Bijvoorbeeld: G. Riello, ‘Things that shape history. Material culture and historical narratives’, in: K. Harvey (red), *History and Material Culture. A Student’s Guide to Approaching Alternative Sources* (tweede druk; Londen 2018) 27-50; L. Jordanova, *The Look of the Past. Visual and Material Evidence in Historical Practice* (Cambridge 2012) 15-37.

⁴⁷ Kirshenblatt-Gimblett, *Destination culture*, Introduction.

ruimte en daar tekstbordjes aan toe te voegen.⁴⁸ Een museum heeft de objecten nodig om zich als museum te kunnen gedragen.

De wendingen hebben laten zien dat de relatie tussen taal en werkelijkheid niet transparant is en dat een actief proces van representatie aan de tentoonstelling ten grondslag ligt. Daarmee kan het museum betekenis hechten aan de objecten. Daarnaast hebben de wendingen gezorgd voor de democratisering van het museum waarbij is geprobeerd om van de traditionele, statige reputatie af te komen. In navolging van de ICOM-congressen en de nieuwe museologie zijn nieuwe museumconcepten ontstaan die gericht zijn op de samenleving. Daarnaast heeft de taalkundige wending de materiële wending in werking gesteld. De inzichten die zijn opgedaan tijdens de materiële wending hebben ervoor gezorgd dat objecten worden gezien als actieve actoren die *agency* hebben.

In dit werkstuk worden de inzichten uit beide wendingen meegenomen voor de analyse en conclusies.

⁴⁸ In-context display: Kirschenblatt-Gimblett, *Destination Culture*, 21.

3. Bronnen en methode

3.1 Bronnen

In dit onderzoek worden de tekstuele elementen en objecten van *Doggerland* als bron gebruikt. De tentoonstelling bestaat uit: objecten, tekstbordjes, tekstpanelen, visuele voorstellingen, animaties, vitrines, audiofragmenten en afbeeldingen. Vijf onderdelen worden meegenomen in de analyse:

1. Objecten;
2. Tekstbordjes;
3. Tekstpanelen;
4. Vitrines;
5. Het publieksboek *Doggerland* van Amkreutz en Van der Vaart-Verschoof (2021).

Deze vijf onderdelen zijn gekozen omdat ze het meest geschikt zijn voor analyse.

3.1.1. Objecten

De objecten die geanalyseerd worden zijn vuistbijlen, spitsen en een botfragment. Het RMO heeft deze objecten in de tentoonstelling een prominente plek gegeven en ze worden hier los van elkaar besproken. De vuistbijlen en spitsen zijn qua aantal in de tentoonstelling het beste vertegenwoordigd en hebben het etiket van ‘iconische Neanderthalervondsten’ opgeplakt gekregen.⁴⁹ Het botfragment heeft een even belangrijke plaats in de tentoonstelling als ‘spectaculairste Noordzeevondst’.⁵⁰ Het RMO heeft veel belang gehecht aan deze prehistorische vondsten en dat komt waarschijnlijk omdat dit enkele van de weinige overblijfselen zijn die kunnen worden tentoongesteld.

3.1.2. Tekstbordjes

Alle objecten in de vitrines worden vergezeld door tekstbordjes. Daarop staat informatie zoals de vondstlocatie en datering, alsook informatie over de context waarin het object heeft bestaan. Dit soort tekstbordjes is nodig omdat de objecten niet voor zichzelf kunnen spreken.⁵¹ De tekstbordjes worden bij de analyse betrokken omdat uit de woorden die het RMO heeft gekozen blijkt welke waarde het museum hecht aan de objecten.

3.1.3 Vitrines

In de analyse wordt ook aandacht besteed aan de vitrines. De vitrines zijn opgebouwd uit tekstbordjes en de objecten. In één vitrine staan meerdere objecten die volgens een bepaalde categorisering bij elkaar zijn geplaatst. Deze opbouw wordt door Kirschenblatt-Gimblett *in-context* genoemd.⁵² In een *in-context* vitrine zijn objecten de actoren waarmee het museum kennis kan uitdragen.⁵³ De kennis wordt verspreid via de bordjes en geprojecteerd op de objecten. De vitrines worden meegenomen in de analyse om aan te tonen op welke manier deze *in-context* zijn.

⁴⁹ Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling *Doggerland* (2021), Neanderthalers en IJstijden; Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling *Doggerland* (2021), *Doggerlandicoon*.

⁵⁰ Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling *Doggerland* (2021), Onze eerste Neanderthaler.

⁵¹ Kirschenblatt-Gimblett, *Destination culture*, 33.

⁵² Idem, 21.

⁵³ Idem, 3.

3.1.4. Tekstpanelen

Daarnaast worden er drie tekstpanelen uitgelicht. Deze panelen zijn verspreid over de tentoonstelling geplaatst. Dit zijn tekstpanelen met extra contextuele informatie over Doggerland. Deze panelen worden uitgelicht omdat ze inzichtelijk maken op welke manier het RMO Doggerland op de kaart wil zetten. De titels van de panelen zijn opvallend: Verdrinkend Doggerland, Verdwenen wereld in de Noordzee en Lessen uit Doggerland. Op basis van de titels is Doggerland een verdrinken, verdwenen wereld in de Noordzee waarvan iets geleerd kan worden. Dit wordt meegenomen in de analyse omdat het laat zien dat de geëtaleerde objecten dit soort panelen nodig hebben om betekenis te krijgen.

3.1.5. Het boek *Doggerland*

Tot slot wordt ook het publieksboek *Doggerland, verdwenen wereld in de Noordzee* meegenomen als bron omdat het naast de tekstbordjes extra informatie geeft over de objecten. In het boek komen dezelfde onderwerpen aan bod als in de tentoonstelling. Het behandelt geologische en klimatologische perioden, bewoning door de mens, nieuw en oud onderzoek en sluit af met een reflectie op de Noordzee vanuit archeologisch- en erfgoedperspectief.⁵⁴

3.2 Methode

Het onderzoek wordt uitgevoerd middels twee methodes. Deze methodes zijn: *close reading* en objectbiografie. Deze methodes zijn bedoeld om te achterhalen hoe het RMO waarde hecht aan de objecten en welke woorden worden gebruikt om betekenis te creëren. De objecten en tekstbordjes en -panelen zijn de belangrijkste onderdelen. Het publieksboek en de vitrines zijn ook onderdeel van de analyse maar worden niet volgens een bepaalde methode geanalyseerd. Het publieksboek wordt gebruikt voor aanvullende informatie en de vitrines worden beschreven om aan te geven dat het gaat om *in-context* vitrines. Voorafgaand aan de analyse wordt een algemeen beeld geschetst van de tentoonstelling.

3.2.1 De waarde van objecten.

In de tentoonstelling zijn de objecten de hoofdrolspelers. Zonder al deze vondsten, de vuistbijlen, spitsen en botfragmenten zou de tentoonstelling een stuk kleiner zijn geweest, als er dan al sprake kon zijn van een tentoonstelling. Door hun tentoonstelling krijgen objecten *agency* want het RMO heeft ze nodig om Doggerland te kunnen presenteren. Om de *agency* bloot te leggen wordt beschreven hoe ze zijn geëtaleerd en welke verschillende betekenissen de objecten hebben gehad vanaf het moment dat ze zijn gemaakt tot nu. Deze beschrijving wordt de objectbiografie genoemd.

Deze methode is geïnspireerd op aspecten die Karen Schamberger in het artikel 'Living in a material world: object biography and transnational lives' (2008) gebruikt. Een objectbiografie is een methode om de dynamische relatie tussen een object en het gebruik door mensen te duiden. Het geeft de *agency* van het object weer.⁵⁵ Objectbiografie onderzoekt

⁵⁴ Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, Ten geleide.

⁵⁵ Voor studies over het centraalstellen van het object, zie: Y. Marshall en C. Gosden, 'The cultural biography of objects', *World Archeology* 31:2 (1999) 169-178; C. Gosden 'What do objects want', *Journal of Archeological Method and Theory* 12:3 (2005) 193-211; R. van der Laarse, 'Erfgoed en de constructie van vroeger' in: R. van der Laarse (red.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 6; K. Schamberger, 'Living in a material world. Object biography and transnational lives', in Deacon, D., Russel P. en Woollacott A., (reds) *Transnational Ties. Australian Lives in the World* (Canberra 2008) 275-297.

het leven van een artefact, hoe het is ontstaan en in welke levensfase het met welk doel is gebruikt. Het geeft weer hoe het object betekenis heeft gekregen door sociale interactie met mensen. Daarbij laat het zien hoe een object door de tijd heen verschillende betekenissen heeft gehad.⁵⁶

De aspecten die Schamberger hanteert luiden als volgt:

Aspect 1	De fysieke vorm en de karakteristieken van het object. Als het object een bepaalde stijl representeert, wordt dat er ook bij vermeld.
Aspect 2	De materialen en techniek waarmee een object is gemaakt, alsmede de omstandigheden waarin het is gemaakt.
Aspect 3	Een diachronische beschrijving van het leven van het object, vanaf de productie tot het heden.
Aspect 4	De menselijke context waarin het object heeft bestaan, is gebruikt en een betekenis heeft vervuld. Dit kan variëren van persoonlijke betekenis tot een betekenis in een breder cultureel kader.

Hieruit ontstaat de biografie van het object; hoe mensen ermee hebben geïnteracteed en welke betekenis mensen eraan hebben gegeven. In de analyse zal duidelijk worden welke betekenis het object van het Rijksmuseum in de tentoonstellingsfase krijgt om Doggerland te kunnen presenteren.

3.2.2. De betekenis van tekstbordjes en tekstpanelen.

In een tentoonstelling is taalgebruik belangrijk. Het woordgebruik laat zien op welke manier de tentoonstelling *werkt* welke betekenis wordt toegekend aan het object. Een voorbeeld hiervan is genoemd in paragraaf 3.1: een botfragment dat de ‘spectaculairste Noordzeevondst’ wordt genoemd of een vuistbijl die wordt gelabeld als een ‘iconische Neanderthalervondst’.⁵⁷ Door woorden op een object te projecteren, krijgt het betekenis en kan de bezoeker het object interpreteren. Daarom mag een analyse van de tekstuele elementen niet uitblijven.

De methode om de tekstbordjes en tekstpanelen te analyseren, is gebaseerd op *close reading*. Deze methode is gebaseerd op inzichten uit Nederlands letterkundig onderzoek door Els Stronks. *Close reading* is, zoals de term al aangeeft, het minutieus lezen van teksten om bepaalde woorden zoals zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden te analyseren en te interpreteren. Het doel hiervan is de relatie tussen tekst en context op te sporen en een (verborgen) maatschappelijke of ideologische agenda bloot te leggen.⁵⁸

De tekstbordjes en tekstpanelen worden niet alleen onderzocht op de categorieën zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden. In de context van het onderzoek is het nodig om de tekst niet op woordniveau, maar op zinsniveau te analyseren. Op die manier blijft de verbinding tussen de zinnen onderling in stand gehouden, wat ervoor zorgt dat het mogelijk is om thema’s in de teksten te herkennen.

⁵⁶ Schamberger, ‘Living in a material world. Object biography and transnational lives’, 276.

⁵⁷ Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Neanderthalers en IJstijden; Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland 2021, Doggerlandicoon.

⁵⁸ E. Stronks, De afstand tussen close en distant. Methoden en vraagstellingen in computationeel letterkundig onderzoek, *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 129:4 (2013); G. Plets, & M. Kuijt, ‘Gas, Oil and Heritage: Well-oiled Histories and Corporate Sponsorship in Dutch Museums (1990-2021)’ *BMGN - Low Countries Historical Review*, (2021) 1–28. Doi: <https://doi.org/10.51769/bmgn-lchr.7028>.

Dit betekent concreet dat de tekstpanelen als geheel worden geanalyseerd om een bepaalde thematiek in de tekst te herkennen. De tekst van de panelen wordt volledig uitgeschreven en daarna met een kleur gecategoriseerd op thema. De methode wordt bij de tekstbordjes op een andere manier ingezet omdat deze qua omvang kleiner zijn. De tekstbordjes zijn gedeeltelijk overgenomen en de belangrijkste delen zijn onderstreept. De analyse van de tekstpanelen is opgenomen in paragraaf 4.2. De analyse van de tekstbordjes is toegevoegd aan paragraaf 5.1 en 5.2 omdat deze elkaar aanvullen.

4. De tentoonstelling *Doggerland*

In dit hoofdstuk wordt er aan de hand van een eigen bezoek, literatuur en de website van het RMO een algemeen beeld geschetst van de tentoonstelling. Vervolgens worden de tekstpanelen volgens de *close reading*-methode geanalyseerd.

4.1 De tentoonstelling

De tentoonstelling was geopend tussen 5 juni 2021 en 31 oktober 2021. Het was de eerste tentoonstelling ooit over *Doggerland*.⁵⁹ De tentoonstelling biedt volgens de redacteur van het publieksboek inzicht ‘in een verdwenen landschap dat bijna een miljoen jaar geleden voor het eerst door ons bewoond werd’.⁶⁰ Het woord ‘ons’ verwijst vermoedelijk naar de Neanderthalers of Homo Sapiens. Een opvallende verwijzing omdat het een directe verbinding met de prehistorische mens aangeeft. Het RMO heeft inzicht in het verdwenen landschap bij de bezoekers proberen te stimuleren door vitrines met objecten te plaatsen, animaties op de muren te projecteren, tekstpanelen toe te voegen, landschapskaarten af te drukken, een display met replica’s van prehistorische dieren te plaatsen en botfragmenten tentoon te stellen.

De tentoonstelling was opgezet als een reis door de tijd. Het RMO liet de bezoekers kennismaken met verschillende klimaatperioden: ijstijden, een steppeklimaat, gematigd bosklimaat en klimaatverandering. In de volgende paragraaf zal blijken dat het thema klimaatverandering regelmatig terugkomt in de tentoonstelling. Middels een animatie werden de verschillende klimaatperioden vanaf een miljoen jaar geleden tot en met het heden inzichtelijk gemaakt.

De tentoonstelling was ruimtelijk opgezet. De meeste onderdelen waren aan de wanden aangebracht: de tekstpanelen, afbeeldingen, animaties en landschapskaarten. Langs de wanden stonden de vitrines en het display met replica’s van prehistorische dieren. De zaal was vrij donker belicht. Met spotjes werd de aandacht naar bepaalde hoeken en vitrines getrokken. Er waren donkere, aardse kleuren gebruikt die het Rijksmuseum waarschijnlijk het beste vond passen bij het onderwerp. De onderstaande afbeeldingen geven een impressie van de tentoonstelling.⁶¹

⁵⁹ Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd 3 november 2021).

⁶⁰ Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, Inleiding.

⁶¹ Beeldmateriaal afkomstig uit: Rondleiding door de tentoonstelling ‘*Doggerland*’ in het Rijksmuseum van Oudheden, Rijksmuseum van Oudheden, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd op 19 december 2021).

Afbeelding 1 impressie tentoonstellingszaal.

Afbeelding 2 impressie tentoonstellingszaal.

4.2 Lessen uit Doggerland

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de tekstpanelen. In totaal zijn er drie tekstpanelen die worden geanalyseerd. De panelen worden één voor één behandeld. Elk paneel is volledig uitgeschreven en tekstdelen die bij een bepaalde thematiek horen, zijn met een kleur onderstreept. Elk thema wordt aan het eind van de paragraaf toegelicht. Er zijn verschillende kleuren: blauw, groen, geel, paars. Elke kleur staat voor een ander thema:

Blauw	Klimaatverandering.
Groen	Verbinding tussen de prehistorie en nu.
Geel	Doggerland de tentoonstelling.
Paars	Doggerland algemeen.

Paneel 1: *Lessen uit Doggerland.*

Het paneel heeft de volgende tekst:

Doggerland laat zien: de wereld verandert en dat zal zij altijd blijven doen. Toch is er een groot verschil tussen de klimaatveranderingen in het verleden en het heden. De huidige snelle opwarming van het klimaat, het extreme weer, de smeltende ijskappen en veranderende golfstromen zijn geen natuurlijke verschijnselen. Ze zijn grotendeels veroorzaakt door de mens en zullen grote gevolgen hebben voor de mens, zoals een voorspelde zeespiegelstijging van een meter aan het eind van de 21ste eeuw. Dat is een directe bedreiging voor de vele dichtbevolkte kustgebieden in de wereld, waaronder Nederland.

Doggerland laat zien dat we ons – net als de vroegere bewoners - flexibel moeten opstellen om veranderingen het hoofd te bieden. Het maakt inzichtelijk dat de mens slechts onderdeel is van een uitgebreid ecosysteem met een wankel evenwicht. Meer bewustwording van de gevolgen van onze manier van leven, meer respect voor onze omgeving, meer verbondenheid en handelen vanuit een ander perspectief... dat is de boodschap van Doggerland.⁶²

Paneel 2: *Verdwenen wereld in de Noordzee.*

De tekst van het paneel luidt als volgt:

Voor onze kust ligt een enorme verloren wereld: Doggerland. Daar waar nu de Noordzee is, was de afgelopen miljoen jaar meestal land. Je kon van hier naar Engeland lopen door een weids dal waar rivieren doorheen stroomden, voorlopers van de Rijn, Maas en Theems. Tijdens de ijstijden was het een uitgestrekte steppe vol met leven. Kuddes rendieren, paarden en mammoeten trokken langs de rivieren, prooien voor dieren als grottenleeuwen en hyena's. Meer dan 900.000 jaar geleden bereikten de eerste mensachtigen hier Noord-Europa. Veel later werd dit rijke gebied het jachtterrein voor onze naaste verwant: de Neanderthaler. Tijdens de laatste ijstijd trokken de Neanderthalers weg en keerden niet terug naar Doggerland: de moderne mens wel. Met het opwarmen van het klimaat boden de bossen, waterrijke moerassen en kustgebieden veel voedselbronnen. Het was goed toeven in Doggerland.

⁶² RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), 'Lessen uit Doggerland'. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

Maar het water bleef komen. De opwarming zorgde voor een stijgende zeespiegel door smeltende ijskappen. Langzaam maar zeker verdronk Doggerland: 8000 jaar geleden verdween het voorgoed onder de golven. Deze tentoonstelling vertelt het verhaal van Doggerland en de bewoners van dit gebied. Een verhaal van een miljoen jaar, over een van de belangrijkste archeologische landschappen ter wereld. Een verhaal van ongekende klimaatverandering, net als nu.⁶³

Paneel 3: Verdrinkend Doggerland.

Dit tekstpaneel is wat korter in vergelijking met de andere panelen:

Na de ergste kou van de laatste ijstijd 20.000 jaar geleden warmt het klimaat op. Doggerland verandert van een koude, uitgestrekte open vlakte steeds meer in een dichtbegroeid bosgebied. De rivieren, de kust en zoetwatermoerassen vormen voedselrijke gebieden, met wild, vis, vogels, schelpdieren en plantaardig voedsel.

Duizenden jaren lang was het voor onze voorouders, de jager-visser-verzamelaars van het Mesolithicum, het ideale thuis. Het smeltende ijs en een daardoor stijgende zeespiegel maakten hier een eind aan: eerst langzaam en geleidelijk, vanaf 8500 jaar geleden steeds sneller. De bewoners zagen het landschap elke generatie veranderen. Woonplaatsen werden visgronden, land werd eiland en de overkant raakte steeds verder weg. Een enorme tsunami, veroorzaakt door een aardverschuiving voor de Noorse kust, vormde het begin van het einde.⁶⁴

Klimaatverandering

In de tekstpanelen komt het thema klimaatverandering regelmatig terug. In het eerste paneel staat dat klimaatverandering niet uniek is, maar door toedoen van de mens op dit moment extra versterkt wordt. De tekstdelen op de andere panelen gaan over de klimaatverandering die ervoor heeft gezorgd dat Doggerland is ondergelopen. Samen beschrijven de panelen wat het effect van klimaatverandering is geweest in de prehistorie en welk effect het in deze tijd zal hebben, met nadruk op de dreiging voor dichtbevolkte kustgebieden zoals Nederland. In het tweede paneel wordt één lijn getrokken tussen de prehistorie en het heden door beide perioden te karakteriseren als een ‘verhaal van ongekende klimaatverandering’. Dit slaat een brug naar het volgende thema: Verbinding tussen de prehistorie en nu.

Verbinding tussen de prehistorie en nu

De verbinding tussen de prehistorie en het heden wordt op de panelen gelegd door in beide perioden het effect van de klimaatverandering te benadrukken. In de tekstpanelen komt dit ook terug door woorden zoals ‘onze naaste verwanten’ en ‘onze voorouders’ te gebruiken. Het wordt niet duidelijk wiens ‘verwanten’ en ‘voorouders’ worden aangesproken. Het Rijksmuseum heeft in elk geval duidelijk willen maken dat deze ‘voorouders’ met dezelfde problematiek te maken hadden als de mens in het huidige tijdperk.

Doggerland de tentoonstelling

Dit thema laat zien dat het RMO een bepaalde boodschap wil uitdragen met de tentoonstelling. Die boodschap gaat over klimaatverandering en, zoals in het eerste paneel geschreven staat, over de bewustwording over ‘onze manier van leven’ met meer respect voor

⁶³ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), ‘Verdwenen wereld in de Noordzee’. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

⁶⁴ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), ‘Verdrinkend Doggerland’. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

de omgeving. Hier wordt Doggerland, als prehistorisch landschap, ingezet om er een maatschappelijke en ideologische boodschap aan te verbinden. Dit verklaart ook de titel van het eerste paneel, 'Lessen uit Doggerland'. Daarnaast wordt Doggerland in het tweede paneel een van de belangrijkste archeologische landschappen ter wereld genoemd. Deze uitspraak wordt niet verder toegelicht maar het laat zien welk belang het RMO aan het gebied hecht.

Doggerland algemeen

Tot slot geven de panelen ook algemene informatie over Doggerland. Deze tekstpassages bieden contextuele informatie over het landschap en de bewoning door Neanderthalers en de moderne mens. Doggerland wordt voorgesteld als een verloren wereld die tot de verbeelding spreekt: je kon over land naar Engeland lopen door weidse dalen en uitgestrekte steppevlakten. In een ander paneel, 'Agassiz', dat niet in de analyse is meegenomen, heeft het RMO de verbeeldingskracht van Doggerland verder aangehaald. Het paneel vertelt over een aantal andere verdrongen gebieden in de wereld en hoe deze worden herinnerd door legendes: *het zou dus zomaar kunnen dat de voor ons bekende verhalen over Atlantis, de Zondvloed uit de Bijbel en de verwijzing naar een zondvloed in het Gilgamesj-epos, gaan over bestaand land dat ooit verdrongen is.*⁶⁵ Er wordt geen directe link gelegd tussen Doggerland en deze 'bekende verhalen' maar de tekst wekt wel de suggestie dat Doggerland eenzelfde legendarische status heeft. In het publieksboek wordt Doggerland zelfs het 'Atlantis van de Noordzee' genoemd.⁶⁶

⁶⁵ Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Agassiz.

⁶⁶ Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, 17.

5. Objectbiografie: vuistbijlen en spitsen.

In dit hoofdstuk wordt de analyse van de vuistbijlen en spitsen gepresenteerd. In de paragrafen wordt omschreven hoe de objecten in de vitrine zijn geëtaleerd. Daarna volgt de objectbiografie. De aspecten waaruit de objectbiografie is opgebouwd worden één voor één behandeld. De biografie wordt aangevuld met informatie van de tekstbordjes, welke onder het kopje 'Betekenis' worden gepresenteerd.

5.1 Vuistbijlen – biografie en betekenis

Het aantal vuistbijlen dat werd gepresenteerd in de tentoonstelling is hoog. Dit komt doordat de meeste vondsten van Neanderthalers werktuigen en weggegooide materialen zijn.⁶⁷ Het merendeel van de vuistbijlen werd gezamenlijk en rechtopstaand in een vitrine gepresenteerd aan het begin van de tentoonstelling. Onderstaande foto's tonen de vitrine.⁶⁸ Opvallend zijn de zachte aardse kleuren en de grootte van de bijlen. De vitrine oogt geordend en sober. De aandacht wordt direct getrokken naar de vuistbijlen omdat er lichtspotjes op gericht staan. Onderin ligt een index van alle voorwerpen die in de vitrine staan. Er zijn twee etages in één vitrine. Het RMO heeft als achtergrond abstracte vormen gebruikt. De begeleidende tekst is op een smalle horizontale strook aan de rechterkant van bovenaf op de vitrine aangebracht. Naast de vuistbijlen zijn nog enkele andere werktuigen gepresenteerd die in omvang kleiner zijn.

Afbeelding 3 impressie vitrine vuistbijlen.

Afbeelding 4 impressie vitrine vuistbijlen.

⁶⁷ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Neanderthalers en IJstijden.

⁶⁸ Vuistbijlen; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

5.1.1 Biografie

In de biografie wordt een willekeurige bijl uit de vitrine gebruikt.

Aspect 1: fysieke vorm en de karakteristieken.	De vuistbijl is zo groot als een volwassen hand. Het is een ovale steen die aan de bovenkant bewerkt is tot een punt. Aan de oppervlakte zijn stukjes steen weggeslagen waardoor de steen plooien krijgt. De kleur varieert van donkerbruin naar zandgeel.
Aspect 2: materiaal en techniek.	Het materiaal waarmee de vuistbijl is gemaakt is vermoedelijk vuursteen. De vuistbijlen zijn allemaal op dezelfde manier bewerkt, het is aannemelijk dat ze volgens één bepaalde techniek zijn gemaakt. Het is een gebruiksvoorwerp en waarschijnlijk ook met die intentie gemaakt. Omdat er zo veel van zijn gevonden, zal de vuistbijl zijn goede effectiviteit hebben bewezen. Omdat er zoveel vuistbijlen bewaard zijn gebleven, is het materiaal erg sterk gebleken.
Aspect 3: diachronische beschrijving van de levensfasen.	De productie is de eerste fase in het leven van de vuistbijl. Waar en wanneer de vuistbijl is geproduceerd is niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk is de bijl enkele honderdduizenden jaren geleden gemaakt. Na de eerste productiefase is de bijl in de tweede fase terecht gekomen. Dit is een gebruiksfase waarin de bijl gebruikt wordt waarvoor het is bedoeld, namelijk snijden, hakken en vuur aanmaken. Na de gebruiksfase is de bijl verloren geraakt of weggegooid. In deze volgende fase ligt de bijl duizenden jaren in de grond en krijgt het te maken met erosie. Wanneer de bijl wordt gevonden ontstaat er een nieuwe fase, de onderzoeksfase. Na de vondst is het waarschijnlijk onderzocht om te achterhalen wat het is, hoe oud het is en hoe het werd gebruikt. De bijl is bewaard en dat betekent dat er belangstelling bestond voor dit soort objecten. Na de onderzoeksfase is de bijl een nieuwe fase ingegaan als onderdeel van de tentoonstelling. In deze tentoonstellingsfase wordt de bijl samen met andere bijlen gepresenteerd aan een publiek. Na de tentoonstellingsfase is het in de huidige fase terecht gekomen waarin het waarschijnlijk in een depot ligt of ergens anders wordt bewaard.
Aspect 4: menselijke context waarin het object heeft bestaan.	Tijdens de fasen waarin het object in menselijke context bestond, is de waarde getransformeerd van praktische gebruikswaarde naar wetenschappelijke en symbolische waarde. Dit begon bij de productiefase en gebruiksfase waarin het object werd gebruikt waarvoor het is gemaakt. Het had een praktische gebruikswaarde. Het object kreeg een andere waarde tijdens de onderzoeksfase en tentoonstellingsfase. In de onderzoeksfase kreeg het object wetenschappelijke waarde omdat het iets kon vertellen over een periode waarin men geïnteresseerd was. Gedurende de tentoonstellingsfase kreeg de bijl naast wetenschappelijke waarde ook een symbolische waarde omdat het Rijksmuseum de bijl samen met

	andere vuistbijlen in een vitrine had geplaatst om een bepaalde periode te representeren. In de huidige fase is de bijl vermoedelijk opgeslagen in een depot. Daarmee is de symbolische waarde gedaald omdat het niet meer wordt tentoongesteld. De vuistbijl behoudt de wetenschappelijke waarde omdat het ligt opgeslagen.
--	--

Uit de objectbiografie blijkt dat de betekenis van de vuistbijl erg is veranderd in de onderzoeks- en tentoonstellingsfase in vergelijking met de productiefase. Het is niet aannemelijk dat de bijl is gemaakt met de intentie om duizenden jaren later tentoongesteld te worden. Dit komt door de menselijke interactie met object. In de verschillende levensfasen hebben mensen er verschillende betekenissen aan gehecht. De mogelijkheid om verschillende betekenissen aan het object te hechten, dat is de *agency* van het object.

5.1.2 Betekenis

Het tekstbordje bij de vuistbijlen laat zien welke betekenis het RMO hecht aan de vuistbijl. De tekst is als een smalle verticale strook aan de linkerkant van de vitrine geplaatst. Deze opstelling komt overeen met wat Kirschenblatt-Gimblett *in-context* noemt.⁶⁹ De objecten, in het geval van deze vitrine vuistbijlen, worden gezamenlijk tentoongesteld en worden bijgestaan door één tekstbordje. Dit tekstbordje zorgt ervoor dat het RMO de kennis over de vuistbijl kan verspreiden en de vuistbijl belichaamt die kennis. Hieronder volgt een aantal fragmenten uit de tekst van het bordje. De onderdelen die wat zeggen over de betekenis zijn onderstreept.

Neanderthalers en IJstijden

De succesvolste bewoners van Doggerland waren de Neanderthalers. Zo'n 450.000 jaar geleden leefden zij in deze gebieden. Ter vergelijking: wij, de moderne mens, zijn hier pas 16.000 jaar geleden definitief gaan wonen. Als uitstekende jagers stonden ze aan de top van de voedselketen. Ze konden vuur maken, produceerden multifunctionele werktuigen en gebruikten technische hulpmiddelen zoals berkenpek.

(...)

Vuurstenen vuistbijlen zijn de meest iconische Neanderthalervondsten. Het zijn de Zwitserse zakmessen van die tijd, geschikt voor snij- en hakwerkzaamheden en om vuur te maken in combinatie met pyriet. De oudste vuistbijlen komen uit de voorlaatste ijstijd, het Saalien.⁷⁰

Het RMO noemt de Neanderthalers de succesvolste bewoners van Doggerland wier vuistbijlen de meest iconische vondsten zijn. Het RMO lijkt een vergelijking te maken tussen de 'iconische' werktuigen van de 'succesvolle' Neanderthalers en een 'iconisch' werktuig van de moderne mens: het Zwitserse zakmes. De vuistbijl wordt op deze manier een 'iconisch' symbool voor de 'succesvolle' Neanderthalers die Doggerland bewoonden. De objectbiografie heeft laten zien dat de *agency* van het object mensen in staat stelt om er in verschillende levensfasen een andere betekenis aan te hechten. In de tentoonstellingsfase heeft het RMO het object nodig gehad om te laten zien wat de 'meest iconische Neanderthalervondsten' zijn of wat het 'Zwitserse zakmes' van de prehistorie is. In de volgende paragraaf wordt duidelijk dat de spits, een ander werktuig, eenzelfde soort biografie en *agency* heeft.

⁶⁹ *In-context display*: Kirschenblatt-Gimblett, *Destination Culture*, 21-23.

⁷⁰ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Neanderthalers en IJstijden. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

5.2 Spitsen – biografie en betekenis

Naast de vuistbijlen zijn in de tentoonstelling ook veel spitsen tentoongesteld. Dit heeft dezelfde reden: de meeste vondsten uit de periode van de tentoonstelling *Doggerland* zijn werktuigen en weggegooid materiaal. De spitsen werden op dezelfde manier gepresenteerd als de vuistbijlen: in een vitrine met twee etages en met een smalle, horizontale strook tekst aan de linkerkant. De onderstaande foto geeft een impressie van de vitrine.⁷¹ In de vitrine zijn lichtspotjes aangebracht om de objecten te beschijnen. De vitrine heeft als achtergrond een verzameling getekende spitsen. Opvallend aan de presentatie van de spitsen is dat er ook andere werktuigen worden gepresenteerd. De spitsen liggen onderin de vitrine. Boven de spitsen liggen werktuigen die lijken op een soort knotsen of hamers die op een stok bevestigd kunnen worden. Uit de presentatie of begeleidende tekst wordt niet duidelijk wat de keuze is geweest voor de presentatie op deze manier.

Afbeelding 5 impressie vitrine spitsen.

⁷¹ Spitsen; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

5.2.1 Biografie

In de biografie wordt een willekeurige spits uit de vitrine gebruikt.

Aspect 1: fysieke vorm en de karakteristieken.	De spits is een smal en langwerpig object waarvan de bovenkant tot een punt bewerkt is. Sommige spitsen zijn aan één zijkant getand. De kleur varieert van licht tot donker.
Aspect 2: materialen en techniek.	Het materiaal waarmee de spits is gemaakt is afkomstig van een dier. Het is waarschijnlijk been of gewei. De techniek waarmee de spits is gemaakt komt overeen met de andere spitsen in de vitrine, sommige zijn glad en sommige zijn aan één kant gekarteld. Er zijn grote en kleine spitsen. De kleine spitsen zijn enkele centimeters lang, de grote spitsen zijn tussen de 20 en 30 centimeter lang.
Aspect 3: diachronische beschrijving van de levensfasen.	De eerste fase is de productiefase. De spits is gemaakt om gebruikt te worden en gaat na de productiefase de gebruiksfase in. Tijdens de gebruiksfase is de spits gebruikt voor de jacht. De spits zal voor een bepaalde tijd gebruikt zijn en is daarna in de bodem terecht gekomen. Dit is de bodemfase en heeft duizenden jaren geduurd. Wanneer de spits wordt gevonden ontstaan er vergelijkbare fasen als die van de vuistbijl. Eerst komt de spits in een onderzoeksfase terecht. In deze fase wordt bepaald dat de spits waarde heeft omdat het object wordt onderzocht en bewaard. Na de onderzoeksfase is de spits in het museum terecht gekomen en ontstaat de tentoonstellingsfase. De onderzoeksfase heeft ervoor gezorgd dat de tentoonstellingsfase plaatsvond omdat in de onderzoeksfase is bepaald dat de spits waarde heeft. Deze fase duurt zolang de tentoonstelling is geopend. Wanneer de tentoonstelling wordt gesloten komt de spits in de huidige fase terecht. Dit is de depotfase waarin de spits wacht op de volgende fase.
Aspect 4: menselijke context waarin het object heeft bestaan.	De spits heeft op twee manieren in menselijke context bestaan. De ene context was de productie- en gebruiksfase. In deze context zorgde de spits ervoor dat de maker/gebruiker bepaalde handelingen kon verrichten, bijvoorbeeld vissen en jagen. In de andere context zorgde de spits ervoor dat de persoon die de spits bestudeerde, werd geïnformeerd over de periode waarin de spits werd geproduceerd. Dit heeft betrekking op de onderzoeksfase waarin een onderzoeker de spits bestudeerde en op de tentoonstellingsfase waarin een bezoeker de spits bekijkt in de vitrine.

Uit de biografie van de vuistbijl is gebleken dat de mogelijkheid om verschillende betekenissen aan het object te geven de *agency* van het object weergeeft. De biografie van de spits laat dezelfde *agency* zien. Het object heeft in de gebruiksfase gezorgd voor een praktische invulling van de betekenis, namelijk jagen. In verband met het RMO heeft de spits ervoor gezorgd dat de tentoonstelling *Doggerland* ingericht kon worden en dat bezoekers geïnformeerd konden worden over het onderwerp. Welke andere betekenis het Rijksmuseum aan de spits geeft, wordt duidelijk in de volgende paragraaf.

5.2.2. Betekenis

De spits wordt net als de vuistbijl *in-context* gepresenteerd. Ze worden samen met andere hamerachtige werktuigen tentoongesteld en bijgestaan door één tekstbordje. Het is niet duidelijk waarom de objecten samen worden gepresenteerd. De tekst op het bordje gaat voornamelijk over spitsen, speer- en pijlpunten. Net als bij de paragraaf 5.1.2 (Betekenis van de vuistbijl) worden hieronder enkele tekstfragmenten uitgelicht waaruit blijkt welke betekenis het RMO eraan hecht.

Doggerlandicoon

Getande spitsen – speer- en pijlpunten van been en gewei- zijn kenmerkend voor mesolithisch Doggerland. De meeste getande pijl- en speerpunten worden op de opgespoten stranden gevonden, vooral op de Maasvlakten en de Zandmotor. De grote hoeveelheid gevonden spitsen duidt op de veelvuldige jachtexpedities in dit voedselrijke gebied.

De eerste Nederlandse getande spits werd op 16 oktober 1971 gevonden door Adrie de Vries op Maasvlakte 1 en beschreven door RMO-conservator Leender Louwe Kooijmans. Op Maasvlakte 1 en de stranden van Rockanje en Hoek van Holland werden er in de jaren erna tientallen gevonden.⁷²

De titel geeft weer welke waarde het RMO hecht aan de spitsen: ze zijn, naast de speer- en pijlpunten, iconisch voor mesolithisch Doggerland.⁷³ Daarnaast wordt vermeld wanneer de ‘eerste Nederlandse spits’ is gevonden. Dit kan een claim van het object te zijn om te legitimeren dat het in Nederland wordt bewaard, onderzocht en tentoongesteld. Over het ‘vernederlandsen’ van objecten wordt in het volgende hoofdstuk verder ingegaan.

Woorden zoals ‘Doggerlandicoon’ en ‘eerste Nederlandse spits’ zijn sturend voor de manier waarop een bezoeker van de tentoonstelling het object interpreteert. Het laat ook zien wat de invloed is van een museum bij het tentoonstellen van bepaalde objecten. Het is namelijk niet waarschijnlijk dat de maker de spits heeft gemaakt om als icoon op een tentoonstelling te fungeren, of op een specifieke plaats is verloren zodat het later de ‘eerste Nederlandse spits’ genoemd kon worden. Dit zijn voorbeelden van de *agency* van de spits. Het RMO heeft de spits nodig om een ‘Doggerlandicoon’ of ‘eerste Nederlandse spits’ te kunnen presenteren.

⁷² RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Doggerlandicoon. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

⁷³ Mesolithisch verwijst naar de benaming voor de middensteentijd: mesolithicum.

6. De eerste Nederlandse Neanderthaler?

In dit hoofdstuk wordt een ander object uit de tentoonstelling gepresenteerd. Het object is een botfragment van een wenkbrauw. Dit botfragment heeft geleid tot een gezichtsconstructie van ‘de oudste Nederlandse Neanderthaler’.⁷⁴ Dit object wordt in een apart hoofdstuk besproken omdat het gaat over een object van menselijke afkomst waar het RMO op een andere manier waarde aan heeft gehecht. De opbouw is hetzelfde: een beschrijving van de vitrine, de objectbiografie en de betekenis door de veranderende levensfasen. In paragraaf 6.1.2 (Betekenis) wordt niet alleen de betekenis van het botfragment en de gezichtsconstructie besproken maar ook de implicaties van voorstellingen van prehistorische personen.

6.1 Botfragment – biografie en betekenis

6.1.1 Biografie

In het midden van de tentoonstelling werd een vitrine met een menselijk schedelfragment gepresenteerd. Het is een smalle vitrine waarin verschillende objecten te zien zijn: een schedelfragment, een replica van een neanderthalerschedel en de buste van een neanderthaler. Onderstaande foto geeft een impressie van de vitrine.⁷⁵ Deze buste is gemaakt naar aanleiding van onderzoek van het schedelfragment. De buste en het schedelfragment dragen samen de naam ‘Krijn’ en worden voorgesteld als de ‘oudste Nederlandse Neanderthaler’.⁷⁶ Daarover volgt bij de biografie meer. De begeleidende tekst is aan de rechter zijkant van de vitrine geplaatst. De achtergrond van de vitrine is opgemaakt met getekende vuistbijlen. Bovenin de vitrine zijn lichtspotjes aangebracht om de objecten te beschijnen. De vitrine is net als bij de spitsen en vuistbijlen verder niet gedecoreerd waardoor alle aandacht naar de objecten gaat.

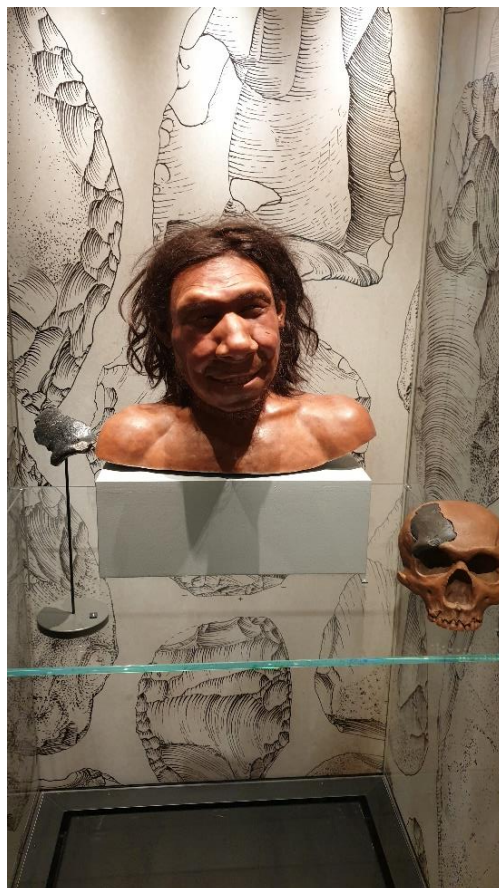
Het RMO heeft op deze plek in de tentoonstelling ruimte gemaakt voor meer menselijke overblijfselen. Naast de vitrine met het schedelfragment staat namelijk nog een vitrine met een ander menselijk botfragment. Het fragment is een stukje achterhoofsbeen. Het tekstbordje vertelt dat dit fragment vermoedelijk van een volwassen vrouw af komt. Het stukje bot is 13.000 jaar oud.⁷⁷ Het tekstbordje heeft als titel ‘Oudste Nederlander’. Deze titel is opvallend omdat uit het tekstbordje niet blijkt waarom het achterhoofsbeen de titel oudste Nederlander heeft gekregen.

⁷⁴ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Onze eerste Neanderthaler.

⁷⁵ Botfragment; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

⁷⁶ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Onze eerste Neanderthaler; Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, 47.

⁷⁷ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Oudste Nederlander.

Afbeelding 6 impressie vitrine botfragment.

In de biografie wordt het botfragment besproken, niet de replica of de buste.

Aspect: fysieke vorm en karakteristieken.	Het object heeft een grillige, licht gebogen vorm. Door de gebogen vorm is het voorstelbaar als onderdeel van een schedel. De kleur is donkergrijs met een zwarte gloed. Als het licht erin schijnt, zijn talloze kleine krasjes op het bot zichtbaar.
Aspect 2: materialen en techniek.	Het object is afkomstig van een schedel dus het materiaal is bot.
Aspect 3: diachronische beschrijving van de levensfasen.	De eerste fase is de levensfase waarin het fragment onderdeel was van een schedel. De schedel is afkomstig van een mens dus de eerste levensfase van het schedelfragment was het leven van de mens. Nadat de mens is gestorven is het bot samen met de rest van het skelet in de grond terecht gekomen. Deze tussenfase heeft duizenden jaren geduurd totdat het botfragment is gevonden aan de kust bij Zeeland.⁷⁸ Na de vondst is het botfragment in een onderzoeksfase terecht gekomen. Zodra bekend werd dat het fragment afkomstig was van een mens, steeg de belangstelling in het botfragment aanzienlijk.⁷⁹ Het object is daarna aanleiding geweest tot het maken van een gezichtsreconstructie van de mens waar het schedelfragment vandaan komt. Na de onderzoeksfase werd het object onderdeel van <i>Doggerland</i>. In deze levensfase, de tentoonstellingsfase, kreeg het fragment het etiket

⁷⁸ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Onze eerste Neanderthaler.

⁷⁹ Onderzoek is uitgevoerd door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen en het Max Planck Instituut Leipzig, uit: Amkreutz & Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, 47.

	‘meest spectaculaire Noordzeevondst’ opgeplakt.⁸⁰ Daarnaast was het schedelfragment onderdeel van de vitrine ‘Onze eerste Neanderthaler’ samen met de buste met gezichtsreconstructie. Na de tentoonstellingsfase is het schedelfragment in een nieuwe levensfase terecht gekomen. Dit kan een depotfase zijn waarin het fragment wacht op een volgend gebruik. Het is aannemelijk dat het fragment samen met de buste wordt bewaard omdat ze samen ‘Krijn, de eerste Nederlandse Neanderthaler’ vormen.
Aspect 4: menselijke context waarin het object heeft bestaan.	De eerste menselijke context waarin het schedelfragment heeft bestaan is tijdens het leven van de mens. Het botfragment had toen als functie het beschermen van het hoofd en de hersenen. De tweede menselijke context waarin het fragment heeft bestaan is van een andere aard en bestaat uit twee delen. Ten eerste is er de onderzoeksfase waarin het object door wetenschappers is onderzocht, op waarde is geschat en de aanleiding is geweest voor het maken van de gezichtsreconstructie. Ten tweede is er de voor dit onderzoek belangrijke tentoonstellingsfase. In deze fase was het object voor het Rijksmuseum ‘de meest spectaculaire Noordzeevondst’ en samen met de buste ‘de eerste Nederlandse Neanderthaler’. Het verschil tussen de eerste en tweede menselijke context is groot en dat geeft aan welke invloed een object heeft op de context waarin het bestaat.

Het grote verschil tussen de eerste en tweede menselijke context geeft de *agency* van het schedelfragment weer. Omdat het voor de kust van Zeeland is gevonden, kan het Rijksmuseum het een Noordzeevondst en het object de eerste ‘Nederlandse’ Neanderthaler noemen. Dit staat lijnrecht tegenover het gebruik van het object in de eerste context, toen het deel uitmaakte van een natuurlijk proces: het vormen van een skelet.

6.1.2 Betekenis

Door ‘Krijn’ en de ‘oudste Nederlander’ in vitrines bij elkaar te presenteren, creëert het Rijksmuseum een meervoudige *in-context* situatie waarin het wil laten zien dat Doggerland niet enkel over vuistbijlen en spitsen gaat maar ook over ‘Nederlanders’. Om deze ‘Nederlanders’ te presenteren hebben ze botfragmenten nodig want zonder de botfragmenten zijn uitspraken als ‘oudste Nederlander’ en ‘eerste Nederlandse Neanderthaler’ weinig interessant. De botfragmenten hebben wel een begeleidende tekst nodig, anders weet de bezoeker niet wat voor ze in de vitrine ligt. De tekst bij de vitrine van het schedelfragment bestaat uit twee delen waarvan het eerste deel relevant is voor het onderzoek.

Onze eerste Neanderthaler

De spectaculairste Noordzeevondst is ongetwijfeld het schedelfragment van een Neanderthaler: de eerste (en dusver enige) Neanderthaler van Nederland! Het is een voorhoofdsbeen met een voor Neanderthalers karakteristieke dikke wenkbrauwboog. De Neanderthaler kreeg de Zeeuwse naam ‘Krijn’.⁸¹

⁸⁰ Amkreutz en Van der Vaart-Verschoof (red.), *Doggerland*, 47; RMO, Tentoonstelling Doggerland 2021, Onze eerste Neanderthaler.

⁸¹ RMO, Tentoonstelling Doggerland (2021), Onze eerste Neanderthaler. Onderstreping Julia van der Kuijlen.

Het Rijksmuseum noemt het schedelfragment Nederlands. Hiermee wordt de suggestie gewekt dat de Neanderthaler Nederlands was maar waarschijnlijk wordt bedoeld dat dit het eerste botfragment is van een Neanderthaler die in Nederland is gevonden. Het woord ‘ons’ in de titel kan betekenen dat dit het eerste Neanderthalerfragment van het Rijksmuseum is of van Nederland in het algemeen. Door het geven van de naam ‘Krijn’ en woorden zoals ‘onze’ en ‘Nederlandse’ te gebruiken probeert het Rijksmuseum het verleden dichtbij en herkenbaar te maken.⁸² Het Rijksmuseum heeft veel waarde gehecht aan het object omdat hiermee claims zoals ‘eerste Nederlandse Neanderthaler’ en ‘spectaculairste Noordzeevondst’ gemaakt kunnen worden.

Het is niet de eerste keer dat er in Nederland een gezichtsreconstructie wordt gemaakt of dat een ‘oudste Nederlander’ wordt gepresenteerd. Ongeveer 20 jaar geleden werd een gezichtsreconstructie gemaakt van ‘Trijntje, de oudste vrouw van Nederland’.⁸³ De techniek om gezichtsreconstructies te maken bestond toen al langer.⁸⁴ Leo Verhart, oud-conservator van het Rijksmuseum, heeft deze gezichtsreconstructie destijds vastgelegd in *De reconstructie van Trijntje* (2002). In deze publicatie stelt Verhart zich de vraag of gezichtsreconstructies van personen uit de prehistorie wel wenselijk zijn. Hij vindt dat op grond van goed onderbouwde keuzes een beeld van het verleden mag worden gegeven, die beeldvorming maakt archeologie volgens hem ‘spannend en intrigerend’.⁸⁵

De voorstelling van ‘Krijn’ als ‘eerste Nederlandse Neanderthaler’ sluit aan bij Verharts visie van het ‘spannend en intrigerend’ maken van de archeologie. Het risico is dat de betekenis die aan objecten wordt gegeven kunstmatig kan worden. Voor de bezoeker wordt een interessant plaatje gepresenteerd dat wordt ondersteund met verwijzingen naar kennisinstituten en wetenschappers, terwijl het gaat over een schedelfragment dat toevallig voor de Nederlandse kust is aangespoeld. Hier kan dezelfde opmerking worden geplaatst als bij de vuistbijlen en spitsen: het object is niet ontstaan om op één specifieke plek gevonden te worden om vervolgens in *Doggerland* op te treden als ‘spectaculaire vondst’ of ‘eerste Nederlandse Neanderthaler’.

⁸² ‘‘Namen suggereren dat we met een bekende te maken hebben’’: Verhart, *De reconstructie van Trijntje*, 11.

⁸³ Verhart, *De reconstructie van Trijntje*.

⁸⁴ Idem, 116.

⁸⁵ Idem, 138.

7. Conclusies

De hoofdvraag van dit werkstuk luidde: hoe intervenueert de tentoonstelling *Doggerland* van het Rijksmuseum van Oudheden in de nieuwe museologie? Relevante publicaties wijzen op twee belangrijke ontwikkelingen: de nieuwe museologische wending en de taalkundige en materiële wending. Nieuw museologische musea doen aan zelfreflectie, bewegen mee met behoeften uit de samenleving en gaan complexe maatschappelijke onderwerpen niet uit de weg. Daarnaast moeten objecten in hun oorspronkelijke context worden getoond.

Henrietta Lidchi heeft de inzichten uit de taalkundige wending toegepast op tentoonstellingen. Door het 'lezen' van tentoonstellingen kan het systeem van representatie worden blootgelegd, welke gaat over de keuzes die zijn gemaakt met betrekking tot de objecten die worden tentoongesteld. In de nasleep van de taalkundige wending is de materiële wending ontstaan. In nieuwe studies stonden objecten centraal die *agency* hebben. Deze *agency* stelt musea in de gelegenheid om een tentoonstelling te creëren en kennis uit te dragen.

De objecten en het botfragmenten zijn geanalyseerd binnen de kaders van de materiële wending. De tekstbordjes en -panelen zijn geanalyseerd binnen de kaders van de taalkundige wending. Dat leidt tot de volgende conclusies:

De objectbiografieën van de vuistbijl, spits en het botfragment hebben laten zien dat er een sterk contrast bestaat tussen de betekenis van de objecten in de productiefase en de tentoonstellingsfase. Voor ieder object kan worden gesteld dat ze niet zijn gemaakt of ontstaan om duizenden jaren later in een tentoonstelling te fungeren als 'iconische Neanderthalervondst', 'eerste Nederlandse spits' of 'spectaculairste Noordzeevondst'. Dat is de symbolische waarde die het RMO heeft toegekend aan de objecten.

Uit de analyse van de tekstbordjes bleek dat de vuistbijl als iconische Neanderthalervondst werd vergeleken met Zwitserse zakmessen. Dat wekt de anachronistische suggestie dat er in de prehistorie al iconische werktuigen werden gemaakt. Het gaat om de verbinding die wordt gemaakt tussen de prehistorie en nu. Het RMO kent aan de spits symbolische waarde toe door het de 'eerste Nederlandse spits te noemen'. De spits wordt daardoor onderdeel van de Nederlandse prehistorie, het krijgt de status van nationaal erfgoed.

De menselijke resten hebben ook de status van nationaal erfgoed gekregen. Het botfragment kreeg de beschrijving 'spectaculairste Noordzeevondst' en is de aanleiding geweest voor een gezichtsconstructie. Deze gezichtsconstructie en het botfragment zijn door het RMO samen 'Krijn' genoemd. De omgang van het RMO met dit botfragment laat duidelijk zien welke *agency* een object kan hebben. Zonder het fragment had het RMO geen 'eerste Nederlandse Neanderthaler' gehad.

De symbolische waarde van *Doggerland* kwam ook terug op de tekstpanelen. In de panelen wordt klimaatverandering voorgesteld als een 'ongekend probleem' waar de prehistorische mensen mee te maken kregen, net als de mensen nu. Hier werd een boodschap aan verbonden over bewustwording over 'onze manier van leven' en de impact die dat heeft op de omgeving. De symbolische waarde van *Doggerland* wordt ook kracht bij gezet door suggestieve verwijzingen naar Atlantis en de Zondvloed.

Binnen de kaders van de nieuw museologische wending kan het volgende geconcludeerd worden. *Doggerland* sluit deels aan bij de nieuwe museologie. De tentoonstelling sluit aan bij de nieuwe museologie omdat het gericht is op de samenleving en maatschappelijke onderwerpen aansnijdt (klimaatverandering). Daarnaast voegt het een

nieuwe dimensie aan de nieuwe museologie toe omdat het gaat over een ondervertegenwoordigd onderwerp, de prehistorie. Sommige elementen van *Doggerland* passen daarentegen niet binnen de nieuwe museologische traditie. Uit de analyse is gebleken dat het RMO objecten in een *frame* plaatst om bepaalde beelden van het verleden te creëren. Dit is het geval bij de 'iconische werktuigen', de 'oudste Nederlander' en de 'eerste Nederlandse Neanderthaler'. Zonder het tekstuele frame rondom het object, is er weinig iconisch of Nederlands aan.

Het *framen* van objecten is een kenmerk van het traditionele museum. Daarin worden objecten gepresenteerd die als venster naar een authentieker verleden fungeren. Dit leidt tot de vraag of de nieuwe museologische beweging voldoende bereik heeft gehad. Deze tentoonstelling bevestigt dat het uitgangspunt over vervreemding van erfgoed belangrijk is omdat het RMO door middel van een tekstueel frame nieuw nationaal erfgoed heeft gecreëerd. Dit heeft vermoedelijk ook te maken invloed van externe partijen. Het is mogelijk dat een dergelijk nationalistisch frame wordt gecreëerd om het belang van de Vriendenloterij als hoofdsponsor van het RMO te dienen.

De gedeeltelijke aansluiting bij de nieuwe museologie kan worden verklaard door de afwezigheid van referentiepunten. Dit was de eerste tentoonstelling ooit over *Doggerland*. Er is geen eerdere tentoonstelling binnen of buiten het RMO waartegen deze tentoonstelling afgezet kan worden. De tweede verklaring is dat er binnen de nieuwe museologie nog weinig is gedaan met de prehistorie en ook hier (voor zover bekend) geen andere tentoonstelling bestaat die als referentiepunt kan dienen. In dit opzicht heeft *Doggerland* nog iets nieuws toe te voegen aan de nieuwe museologie. Daarnaast biedt de analyse van dit onderzoek een opzet voor nader onderzoek over de nationalisering van prehistorische personen.

Bronnen

Afbeeldingen voorblad en inhoudsopgave

Vuistbijl; Rijksmuseum van Oudheden Leiden; 2021; Publieksboek *Doggerland*.

Doorboorde spitshak; Rijksmuseum van Oudheden Leiden; 2021; Publieksboek *Doggerland*.

Afbeeldingen

Afbeelding 1:screenshot afkomstig van: Rondleiding door de tentoonstelling ‘Doggerland’ in het Rijksmuseum van Oudheden, Rijksmuseum van Oudheden,
<https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd op 19 december 2021).

Afbeelding 2: screenshot afkomstig van: Rondleiding door de tentoonstelling ‘Doggerland’ in het Rijksmuseum van Oudheden, Rijksmuseum van Oudheden,
<https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd op 19 december 2021).

Afbeelding 3: Vitrine vuistbijlen; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

Afbeelding 4: Vitrine vuistbijlen; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

Afbeelding 5: Vitrine spits; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

Afbeelding 6: Vitrine botfragment; Julia van der Kuijlen; RMO Leiden; 23 oktober 2021.

Archief

Rijksmuseum van Oudheden Leiden, Museumarchief, Tentoonstellingen (31) Oermensen in Nederland, inv.nr. 9.4/27 A.

Rijksmuseum van Oudheden Leiden, Museumarchief, Tentoonstellingen (31) Nederland onderste boven, inv.nr. 9.4/18 A.

De Tentoonstelling Doggerland

Panelen

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Agassiz.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Lessen uit Doggerland.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Verdwenen wereld in de Noordzee.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Verdrinkend Doggerland.

Tekstbordjes

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Doggerlandicoon.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Neanderthalers en IJstijden.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Onze eerste Neanderthaler.

Rijksmuseum van Oudheden, Tentoonstelling Doggerland (2021), Oudste Nederlander.

Bibliografie

Anderson, B., *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen 2006).

Anderson, G. (red.) *Reinventing the museum. Historical and contemporary Perspectives on the Paradigm Shift* (Lanham 2004).

- Amkreutz, L., & Dusseldorp, G., 'Sporen van neanderthalers' in: Davids, K., 't Hart, M. C., Heerma van Voss, L., Lucassen, L., Fatah-Black, K., & Touwen, J. (reds.) *Wereldgeschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2018).
- Amkreutz, L., & Van der Vaart-Verschoof S., (reds.), *Doggerland. Verdwenen wereld in de Noordzee* (Rijksmuseum van Oudheden Leiden 2021).
- Barrett, J., *Museums and the public sphere* (West Sussex 2011).
- Beyen, M., *De taal van de geschiedenis. Hoe historici lezen en schrijven*. (Leuven 2019).
- Crooke, E., *Museums and Community. Ideas, issues and challenges* (Oxon 2007).
- Frijhoff, W., *De mist van de geschiedenis* (Nijmegen, 2011).
- Frijhoff, W. & Cruz, L., *Myth in History. History in Myth*. (Leiden 2009).
- Hall, S., 'The work of Representation', in: Hall, S., Evans, J., & Nixon, S., (reds.) *Representation* (tweede druk; Milton Keynes 2013).
- Hamling, T., 'Visual and material sources', in: Sangha, L. & Willis, J., (reds.) *Understanding early modern primary sources* (Londen 2016) 129-152.
- Jordanova, L., *The Look of the Past. Visual and Material Evidence in Historical Practice* (Cambridge 2012).
- Kesteloot, C., 'Exhibiting European History in the Museum: The House of European History'. *BMGN - Low Countries Historical Review*, 133:4 (2018), 149–161.
- Kirshenblatt-Gimblett, B., *Destination culture. Tourism, museums and heritage* (Berkeley, 1998).
- Kooijmans, L.L. *Onze vroegste voorouders. De geschiedenis van Nederland in de steentijd* (Amsterdam, 2017).
- Laarse, R. van der, (red.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005).
- Marshall, Y., & Gosden, C., 'The cultural biography of objects', *World Archeology* 31:2 (1999) 169-178.
- Marstine, J., 'Introduction', in: Marstine, J., (red.) *New Museum Theory and Practice. An introduction* (London 2006).

Plets, G., & Kuijt, M., 'Gas, Oil and Heritage: Well-oiled Histories and Corporate Sponsorship in Dutch Museums (1990-2021)' *BMGN - Low Countries Historical Review*, (2021) 1–28.

Schamberger, K., 'Living in a material world. Object biography and transnational lives', in: Deacon, D., Russel, P., & Woollacott, A., (reds) *Transnational Ties. Australian Lives in the World* (Canberra 2008) 275-297.

Stronks, E., De afstand tussen close en distant. Methoden en vraagstellingen in computationeel letterkundig onderzoek, *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 129:4 (2013).

Verhart, L., *De reconstructie van Trijntje. Oog in oog met de oudste vrouw van Nederland* (Utrecht 2002).

Weil, S. E., *Rethinking the Museum and other Mediations* (Washington 1990).

Willemsen, A., 'Al 200 jaar van nu', *RMO-magazine* 19:45 (2018) 4-11.

Woud, A. van der, *De nieuwe mens. De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015).

Overig

Rijksmuseum van Oudheden Tentoonstellingsarchief,
<https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/>.

Rijksmuseum van Oudheden Vriendenloterij, <https://www.rmo.nl/steun-ons/vriendenloterij/>.

Rondleiding door de tentoonstelling 'Doggerland' in het Rijksmuseum van Oudheden, Rijksmuseum van Oudheden, <https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/tentoonstellingen-archief/doggerland/> (geraadpleegd op 19 december 2021).

Tonie Mudde, 'Krijn, de oudste oer-Nederlander', *De Volkskrant* (24 december 2021).